

**Wychowanie patriotyczne w szkołach powszechnych i średnich
Piotrkowa Trybunalskiego
w okresie Drugiej Rzeczypospolitej
(1918-1939)**

Michał Stolarczyk

W okresie międzywojennym stworzenie ujednoliconego systemu edukacyjnego i zaprowadzenie efektywnej polityki oświatowej stanowiło ważny krok do unifikacji zróżnicowanych pod wieloma względami regionów Drugiej Rzeczypospolitej. Podejmowane w tym względzie działania przez cały okres międzywojenny były uwarunkowane aktualnie dominującą ideologią polityczną. Na przestrzeni dwóch dziesięcioleci kształt wychowania w jego teoretycznym i praktycznym wymiarze zależał najpierw od ideologii rządzącego obozu Narodowej Demokracji, forsującego tzw. ideał wychowania narodowego, a następnie, związanego z postacią Józefa Piłsudskiego, obozu sanacyjnego, realizującego tzw. wychowanie państwowe (niekiedy określane mianem obywatelskiego, później narodowo-państwowego). To ostatnie po przewrocie majowym w 1926 r. wywierało największy wpływ na kształtowanie się idei pedagogicznych Polsce międzywojennej.

W programach wychowawczych – endeckiej i sanacyjnej – podstawowym problemem było określenie stosunku jednostki do zbiorowości. Narodowa Demokracja rozumiała tę ostatnią jako naród, piłsudczycy jako społeczeństwo zorganizowane w państwo. Patriotyzm, odmiennie zresztą definiowany stał na czele ideałów wychowawczych obu stron.

Niezależnie jednak od różnic w sposobie kształtowania pożądanych wzorców osobowych, wszystkie główne formacje ideowe Drugiej Rzeczypospolitej łączyło przekonanie, że koniecznym jest zachowanie spójności wychowawczej i wypracowanie relacji między głównymi środowiskami i instytucjami wychowawczymi, tj. rodziną, Kościołem katolickim, organizacjami społecznymi i wreszcie szkołą. Ta ostatnia miała się stać głównym ośrodkiem oddziaływań obywatelskich. *Przez szkołę należy zmieniać nasz stosunek do państwa* – myśl ta stała się przewodnią w założeniach programowo-organizacyjnych nauczania i wychowania międzywojennej szkoły.

Wyraźne stało się dążenie do zastąpienia dotychczasowej szkoły nauczającej szkołą wychowującą. Nowe programy nauczania miały bowiem oddziaływać przede wszystkim na emocjonalną stronę osobowości młodego obywatela, intelektualny rozwój miał następować „wtórnie”. Reforma jędrzejewiczowska zdecydowanie podkreślała praktyczny wymiar wiedzy, podporządkowując na swój użytek nawet metody „nowego

wychowania” czy inne funkcjonujące naówczas teorie pedagogiczne i psychologiczne, podnosiła efektywność i atrakcyjność wychowania państwowego. Zabiegi te pozwalały także zamaskować nadmierną ideologizację życia szkoły. Nadmiar argumentów politycznych i ich dominacja nad pedagogicznymi przybierał niejednokrotnie formę tendencyjną, oscylującą wokół haseł, rytuałów i symboli narodowych. Zarówno wychowanie narodowe, jak i państwowe były koncepcjami tworzonymi bardziej przez polityków niż pedagogów i tym należy tłumaczyć tę charakterystyczną preponderację ideologii. Zarazem przy ocenie systemu nauczania należy mieć na względzie ówczesne geopolityczne realia i fakt, że wdrożenie koncepcji wychowania państwowego opartej na poczuciu obywatelskiego obowiązku i wspólnej pracy dla dobra kraju, mogło ułatwić narodowi polskiemu przetrwanie II wojny światowej.

Niniejsza praca stanowi próbę szerszego zaprezentowania działań wychowawczych, realizowanych w piotrkowskich szkołach powszechnych i średnich w okresie międzywojennym. Analiza procesu wychowania patriotycznego w aspekcie metodyki stosowanej w szkolnictwie Piotrkowa Trybunalskiego została przedstawiona w układzie problemowym z zachowaniem chronologii czasowej opisywanych zjawisk. Całość podzielono na pięć rozdziałów, w tych zaś wyodrębniono podpunkty problemowe, rozgraniczenie to miało na celu zachowanie możliwie przejrzystej struktury.

W pierwszym rozdziale przybliżono funkcjonującą w literaturze przedmiotu, praktyce i ustawodawstwie II Rzeczypospolitej podstawową terminologię związaną z zagadnieniem wychowania patriotycznego. Wyjaśniono również zakres pojęciowy omawianego problemu w rozumieniu obozów rządzących reprezentujących określone ideologie wychowawcze. Jako pierwsze omówiono wychowanie narodowe oraz zamierzenia jego propagatorów. Następnie ze względu na konsekwencje przewrotu majowego z 1926 r., który przyniósł w istocie najwięcej zmian w polityce oświatowej, w efekcie których wprowadzono doktrynę tzw. wychowania państwowego, obszerniej potraktowano kwestię edukacji w duchu sanacyjnym. Kluczową rolę w realizacji postulatów wychowawczych odegrała tutaj nowa reforma oświatowa wraz z jej głównym architektem Januszem Jędrzejewiczem.

Kolejna część pracy jest próbą syntetycznego ujęcia wprowadzanych w międzywojniu regulacji ustrojowo-programowych w polskim szkolnictwie z podkreśleniem odbijających się w nich ideologii wychowawczych. Począwszy od treści pierwszych powojennych normatywów z dziedziny oświaty, aż po ustawę *o ustroju szkolnictwa z 11 marca 1932 r.* Poprzez przeprowadzenie analizy i przedstawienie charakterystyki programów szkolny, planów nauczania i statutów szkolnych w zakresie wychowania narodowego i państwowego, wskazano główne założenia, metody i środki dydaktyczne stosowane w piotrkowskim szkolnictwie. Zaprezentowano przy tym

wybrane podręczniki szkolne i czasopisma dla dzieci i młodzieży, wykorzystywane w propedeutyce wychowania patriotycznego piotrkowskich uczniów.

Osobno przedstawiono stan piotrkowskiego szkolnictwa powszechnego oraz rolę tego szczebla edukacji w ramach ówczesnych ideologii wychowawczych. Obok zagadnień upowszechniania szkolnictwa w Piotrkowie Trybunalskim najwięcej miejsca poświęcono metodyce wychowania państwowego, wskazującej na sposoby realizacji treści programowych oraz założeń Statutów Publicznych Szkół Powszechnych Siedmioletnich. W części pracy dotyczącej szkolnych organizacji uczniowskich, będących jedną z form wychowania patriotycznego, ukazano działania samorządów uczniowskich, szkolnych kas oszczędności oraz prężnie funkcjonującego w środowisku piotrkowskim Związku Harcerstwa Polskiego. Przedstawiono również współpracę wszystkich wspomnianych, lokalnych organizacji w podejmowanych przez nie przedsięwzięciach: przygotowywania obchodów uroczystości państwowych, akcji czytelniczych czy wycieczek szkolnych dla piotrkowskich szkół powszechnych

Czwarty rozdział pracy w całości poświęcony został realizacji doktryn wychowania narodowego i państwowego w szkołach średnich Piotrkowa Trybunalskiego. Szczególne miejsce zajęło w nim, tak istotne kształcenie przyszłych nauczycieli. Opis realizacji treści programowych wychowania patriotycznego w szkołach średnich uzupełniają rozważania dotyczące szkolnych organizacji młodzieżowych, ceremoniałów szkolnych czy wreszcie innych formy upowszechniania idei wychowania państwowego na tym etapie edukacji.

Przytoczone działania z zakresu organizacji pracy szkolnej i metodyki wychowania patriotycznego w piotrkowskim szkolnictwie uzupełniono o pozaszkolne formy wdrażania patriotycznych ideałów wychowawczych. Do tych, w pierwszej kolejności należy oddziaływanie środowiska rodzinnego oraz instytucji Kościoła katolickiego w krzewieniu wartości patriotycznych. Egzemplifikacją objęto także samorządowe akcje kulturalno-oświatowe o zabarwieniu patriotycznym, również te powiązane z prężną działalnością piotrkowskiego środowiska artystycznego i sportowego.

Przedstawione w pracy zagadnienia zrodziły pytania o współczesny sens i kształt wychowania patriotycznego, lub jak to obecnie przyjęło się określać, obywatelskiego. Czy w dobie globalizacji, rozmywania się pojęć, gdy pedagogika patriotyzmu utożsamiana jest z czymś zgoła archaicznym, względnie przestarzałym i niemodnym, budzącym zdecydowanie pejoratywne skojarzenia, gdy z łatwością można posądzić ją o taką czy inną indoktrynację, istnieje jeszcze zapotrzebowanie na podobną formę wychowania? Potrzeba patriotyzmu, jeśli ją dostrzec, z pewnością różni się od tej sprzed

blisko stu lat, acz paradoksalnie, to przez pryzmat ideologii narodowej i sanacyjnej spoglądamy na to zagadnienie współcześnie.